

КРИВИЧНО ДЕЛО АГРЕСИЈЕ У МЕЂУНАРОДНОМ И КРИВИЧНОМ ПРАВУ СРБИЈЕ

Драган Јовашевић
Универзитет у Нишу, Правни факултет

Међу међународним кривичним делима се по свом значају, природи и карактеру издваја злочин агресије. То је злочин против мира и међународне безбедности. У међународном праву злочин агресије познаје низ међународних докумената, као што су: Статут Међународног војног суда у Нирнбергу, Статут Међународног војног суда за Далеки исток, Закон број 10 Контролног савета за Немачку и Римски статут сталног Међународног кривичног суда. Интересантно је да ово тешко међународно кривично дело не познају статути Хашког трибунала и Трибунала за Руанду. И у домаћем кривичном законодавству Републике Србије прописано је ово кривично дело под називом: агресивни рат. То кривично дело састоји се у позивању, подстицању или наређивању вођења агресивног рата. Радња извршења је позивање или подстицање на агресивни, тј. нападачки рат. То су радње подстрекавања које су овде добиле карактер самосталне радње извршења. За ово дело прописана је казна затвора од две до дванаест година. Најтежи облик дела агресије постоји када се нареди вођење агресивног рата. За ово дело прописана је казна затвора од најмање десет година или казна затвора од тридесет до четрдесет година. Управо о појму, карактеристикама и обележјима злочина агресије са теоријског и практичног аспекта говори овај рад.

Кључне речи: *међународно право, мир, злочин агресије, рат, одговорност, суд, казна*

Опште карактеристике међународних кривичних дела

Међународна кривична дела су¹ у правном систему Републике Србије предвиђена у Кривичном законнику, у глави тридесет четвртој, под називом : „Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом”².

¹ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, Београд, 2011. године, стр. 419-421.

² С. Задник, Казнена дјела против вриједности заштићених међународним правом и новине у законодавству у свези са тим дјелима, Хрватска правна ревија, Загреб, број 12/2003. године, стр. 83-86.

Права међународна кривична дела или међународна кривична дела у ужем смислу, заправо, представљају делатности којим се крше међународни уговори, споразуми и конвенције и нарушава или угрожава мир међу народима, безбедност човечанства, односно друге међународним правом заштићене вредности или којим се крше ратна правила о понашању зараћених страна према ратним заробљеницима, рањеницима, болесницима и цивилном становништву. Настанак ових кривичних дела везан је за постојање међународних правила којима се регулишу односи између држава у доба рата, тј. односи између зараћених страна у погледу започињања и вођења рата³. Међународно ратно право настало је као последица суровог и нечовечног поступања у току дуге историје ратова и оружаних сукоба између народа и држава са циљем да хуманизује ово најнехуманије средство за решавање међудржавних и међународних спорова⁴.

Са појавом међународног ратног права отпочео је процес постепеног ограничавања права зараћених страна и контролисања њихових поступака, не само према неборачком становништву, већ и у погледу започињања и вођења ратова. Право државе на апсолутну слободу у погледу започињања и вођења рата биће постепено ограничено, тако што ће поједини поступци који представљају непотребна разарања, убијања и мучења бити забрањени. Кршењем ратних правила и обичаја настају ратна кривична дела⁵. Прихватајући међународне обавезе на основу потписивања и ратификовања бројних међународних конвенција, у кривичном законодавству Републике Србије предвиђено је више кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Кривична дела из ове главе, дакле, настају кршењем правила садржаних у међународним конвенцијама. Њихов је извор у постојању забрана у актима међународног права.

Објект заштите ових кривичних дела јесу човечност и друге универзалне, општецивилizacionске вредности заштићене међународним правом. Заштита човечности значи заштиту основних људских добара као што су: живот, телесни интегритет, част, углед и достојанство човека, основна људска права и слободе. Друге вредности физичких лица, појединих држава и целе међународне заједнице имају такође општи, универзални значај, па су заштићене и зајамчене међународним правом⁶. Највећи број кривичних дела из ове групе може се учинити у законом одређено време: за време рата, оружаног сукоба или окупације.

По правилу, ова кривична дела чине се организовано и ради спровођења одређене политике владајуће групе или партије. Будући да спадају у организовани, плански криминалитет, ова се дела најчешће и чине по наређењу претпоставље-

³ Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Ниш, 2010. године, стр. 145.

⁴ В. Казазић, Имплементација споразума међународног хуманитарног права у Босни и Херцеговини, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, број 16/2003. године, стр. 163-175.

⁵ З. Шепаровић, Заштита жртава рата у међународном хуманитарном праву, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1997. године, стр. 359-379.

⁶ О агресији у међународном праву више : М. Рачић, Правно политички аспекти појма агресије, Правна мисао, Сарајево, број 3-4/1984. године, стр. 15-25; Ђ. Вуковић, Рат као инструмент за рјешавање међународних спорова и његово ограничење, Годишњак Правног факултета у Бања Луци, Бања Лука, број 12/1988. године, стр. 93-107; М. Рачић, Неки политичко правни аспекти генезе појма агресије, Зборник Правног факултета у Мостару, Мостар, број 9-10/1989-1990. године, стр. 27-39; Ш. Човић, Агресија и сукцесија, Зборник радова, Агресија на Босну и Херцеговину и борба за њен опстанак, 1992-1995., Сарајево, 1997. године, стр. 289-310.

них војних или политичких руководилаца. Та чињеница захтева посебно утврђивање одговорности организатора, наредбодавца и учиниоца. Ова кривична дела могу бити учињена само с умишљајем.

Међународна кривична дела у ужем смислу чине прву групу међународних кривичних дела. Ту се ради о кривичним делима којима се крше ратни закони и обичаји рата⁷ (дакле, норме међународног ратног и хуманитарног права). То су дела садржана у нирнбершкој и токијској пресуди. Она се називају и међународна кривична дела према општем међународном праву (или *crimina iuris gentium*)⁸. Ту спадају следећа међународна кривична дела: 1) агресија или злочин против мира, 2) ратни злочин, 3) геноцид и 4) злочин против човечности⁹. У правној теорији има схватања да се ова кривична дела називају међународним злочинима *stricto sensu* иза којих стоје когентне норме међународног права, нпр. хашке или женевске конвенције¹⁰. Као основне карактеристике међународних кривичних дела у ужем смислу (*core crimes* – гнусни злочини)¹¹ у правној теорији наводе се следеће¹²:

1. ови међународни злочини имају двоструку природу. Њихово извршење повлачи: а) кривичну одговорност појединаца као њихових извршилаца или саучесника, односно надређених лица (по основу командне одговорности), с једне стране и б) међународноправну одговорност државе, с друге стране,

2. међународним злочинима крше се основна (темељна) људска права и они су стога забрањени као репресалије у случају вршења исто таквих злочина друге супротстављене стране,

3. међународни злочини у погледу кривичног гоњења и кажњавања не застаревају и
4. опште међународно право намеће обавезу државама да не крше основне норме које забрањују њихово вршење као обавезу *erga omnes*.

С обзиром на то да постоје две главне (основне) врсте извора међународног кривичног права (међународни и национални извори), то је потребно вршити даљу систематизацију међународних кривичних дела. Њихова деоба може се извршити према врсти њиховог извора¹³. Према овом критеријуму разликују се:

1) Међународна кривична дела предвиђена међународним правним актима. Овде спадају:

а) кривична дела предвиђена у Статуту Међународног војног суда. То су кривична дела садржана у Нирнбершкој и Токијској пресуди, као и Закону број 10 Контролног савета за Немачку:

1. злочин против мира,
2. ратни злочин и
3. злочин против човечности;

⁷ Y. Dinstein, M: Tabory, War Crimes in International Law, Dordrecht, 1996. godine, str. 145-167.

⁸ F. Leon, The Law of the War, New York, 1972. godine, str. 56-68.

⁹ В. Василијевић, Међународна кривична дела у националним кривичним законима и значај таквог њиховог прописивања у одсуству међународног кривичног кодекса, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 1-3/1967. године, стр. 128-138.

¹⁰ Д. Радуловић, Међународно кривично право, Подгорица, 1999. године, стр. 103.

¹¹ Д. Јовашевић, Систем међународних кривичних дела, Судска пракса, Београд, број 4/2003. године, стр. 72-78

¹² В. Ђ. Деган Б. Павишић, Међународно казнено право, Загреб, 2005. године, стр. 186-187.

¹³ Д. Јовашевић, Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост, Ниш, 2010. године, стр. 211-214.

б) кривична дела предвиђена у Статуту Хашког трибунала за бившу СФР Југославију:

1. тешке повреде Женевских конвенција из 1949. године (члан 2),
2. кршење закона и обичаја ратовања (члан 3),
3. геноцид (члан 4) и
4. злочин против човечности (члан 5);

в) кривична дела предвиђена у Статуту Међународног кривичног трибунала за Руанду:

1. геноцид (члан 2),
2. злочин против човечности (члан 3) и
3. тешко кршење члана 3. Женевских конвенција из 1949. године и Другог допунског протокола из 1977. године (члан 4) и

г) кривична дела предвиђена у Статуту сталног Међународног кривичног суда (тзв. Римском Статуту)¹⁴:

1. агресија (члан 5),
2. геноцид (члан 6),
3. злочин против човечности (члан 7) и
4. ратни злочини (члан 8).

2) Међународна кривична дела предвиђена у кривичном законодавству Републике Србије¹⁵. Овде спадају кривична дела која су предвиђена у глави тридесет четвртој Кривичног законика Републике Србије¹⁶. То су¹⁷:

1. геноцид (члан 370),
2. злочин против човечности (члан 371),
3. ратни злочин против цивилног становништва (члан 372),
4. ратни злочин против рањеника и болесника (члан 373),
5. ратни злочин против ратних заробљеника (члан 374),
6. организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина (члан 375),
7. употреба недозвољених средстава борбе (члан 376),
8. недозвољена производња оружја чија је употреба забрањена (члан 377),
9. противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 378),
10. противправно одузимање ствари од убијених (члан 379),
11. повреда парламентарара (члан 380),
12. сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима (члан 381),
13. неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника (члан 382),
14. уништавање културних добара (члан 383),
15. неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 384),

¹⁴ У. Есер, На путу ка Међународном казненом суду : настанак и темељне црте Римског статута, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 1/2003. године, стр. 133-163.

¹⁵ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 2010. године, стр. 251-258.

¹⁶ Службени гласник Републике Србије број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009 и 121/2012. Више : Д. Јовашевић, Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд, 2007. године, стр. 189-192.

¹⁷ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, оп. цит. стр. 245-249.

16. злоупотреба међународних знакова (члан 385),
17. агресивни рат (члан 386),
18. расна и друга дискриминација (члан 387),
19. трговина људима (члан 388),
20. трговина децом ради усвојења (члан 389),
21. заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу (члан 390),
22. међународни тероризам (члан 391),
23. узимање талаца (члан 392) и
24. финансирање тероризма (члан 393).

У правној теорији могу се пронаћи различити критеријуми за деобу међународних кривичних дела¹⁸.

Према критеријуму извора, међународна кривична дела могу се поделити на¹⁹:

а) кривична дела према међународном обичајном праву. То су кривична дела која су претходно дефинисана у неком међународном уговору и потом, захваљујући универзалним вредностима које штите, прихваћена су као таква у пракси већине држава света. Отуда дефиниције ових кривичних дела и кривичне санкције за њихове учиниоце представљају *ius cogens* и делују *erga omnes*. То су кривична дела против хуманитарног права као што су: 1) геноцид, 2) злочин против човечности, 3) ратни злочини и 4) злочин агесије. То су, заправо, међународна кривична дела у ужем смислу и

б) кривична дела прописана вишестраним међународним уговорима. Овде спадају кривична дела која су прописана међународним уговорима и имају дејство само у међусобним односима држава уговорница, па и не спадају у надлежност међународних судова. То су дела која су прописана бројним међународним уговорима, као што су: тероризам, прање новца, корупција, трговина људима, злоупотреба опојних дрога итд. То су, заправо, међународна кривична дела у ширем смислу.

Такође се у правној теорији разликују две врсте међународних кривичних дела и то²⁰: а) међународна кривична дела у ужем смислу и б) међународна кривична дела у ширем смислу²¹.

Подела међународних кривичних дела на дела у ужем и у ширем смислу први пут је усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право који је одржан 1989. године у Бечу. Међународна кривична дела у ужем смислу заправо су кривична дела садржана у пресудама Нирнбершког (1946. године) и Токијског (1948. године) суда : 1) злочин против мира, 2) злочин против човечности и 3) ратни злочин. За њих се још употребљава назив: кривична дела по нирнбершком или токијском праву. У ширем смислу, међународна кривична дела су сва понашања која међународна заједница жели да сузбије на националном нивоу, прописујући обавезу за земље да их инкриминишу као кривична дела и пропишу за њихове учиниоце

¹⁸ Д. Јовашевић, Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост, оп. цит. стр. 214.

¹⁹ В. Димитријевић, О. Рачић, В. Ђерић, Т. Папић, В. Петровић, С. Обрадовић, Основи међународног јавног права, Београд, 2007. године, стр. 238-239.

²⁰ Д. Јовашевић, Систем међународних кривичних дела, Политичка ревија, Београд, број 272010. године, стр. 123-146.

²¹ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Београд, 2003. године, стр. 13 и даље.

одређену врсту и меру казне. То су дела у вези са: опојним дрогама, трговином белим робљем, оружјем, нуклеарним материјама, порнографијом и проституцијом, отмицом ваздухоплова и сл.

Кривично дело агресије према Нирнбершком и Токијском праву

Незапамћени злочини извршени од стране нациста и фашиста широм света за време Другог светског рата довели су до организовања наднационалних судских органа који су у спроведеном кривичном поступку изrekli пресуде највишим немачким и јапанским политичким и војним руководиоцима, а које су затим и извршене. Наиме, савезничке силе су још 1942. године потписале споразум у палати Сент Џејмс у Лондону којим су установиле Комисију УН за ратне злочине састављену од седамнаест представника својих држава. Ова је Комисија сачинила 8.178 предмета (досијеа) о лицима која су осумњичена за најтеже међународне злочине извршене у овом рату, али и листу од 750 италијанских ратних злочинаца који су осумњичени за извршене злочине употребом забрањених гасова, убиства цивила и заробљеника у Етиопији за време краткотрајног рата, почев 1935. године.

Затим су савезничке силе донеле одлуку у виду „Декларације” на Московској конференцији која је одржана 30. октобра 1943. године да после окончања рата пред суд изведу немачке ратне злочинце чији злочини немају посебну географску одређеност, док је за остале злочинце договорено да им се суди у државама где су та дела и извршена. Касније, на конференцијама „велике тројице” (председника САД, премијера Велике Британије и председника владе СССР) у Техерану од 28. новембра до 1. децембра 1943. године, на Јалти од 4. до 11. фебруара 1945. године и у Потстаду од 17. јула до 2. августа 1945. године усаглашени су ставови о потреби суђења главним немачким ратним злочинцима²². Следећи те идеје, савезничке силе су Лондонским споразумом о гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца Европске осовине од 8. августа 1945. године усвојиле Статут Међународног војног суда²³. Овај суд су сачињавале четири судије и четири заменика које су именовале владе: САД, СССР, Велике Британије и Француске. Председник суда биран је наизменично по државама. Пресуде су доношене већином гласова, а у случају једнаког броја гласова одлучивао је глас председника суда. Свака од ових држава такође је именовала и по једног јавног тужиоца²⁴.

²² E. Smit, *The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945.*, Stanford, 1982. године, стр. 118-155.

²³ У литератури се оправдано истиче да Нирнбершки суд и није био међународни суд, већ више „међусавезнички”, јер су га чиниле судије које су биле представници победничких држава – САД, СССР-а, Велике Британије и Француске. Такође, то није био „војни” суд, јер су све судије и њихови заменици, осим совјетских представника, били цивилна лица. Војни карактер ових судова доведен је у сумњу и са аспекта окривљених лица којима је суђено пред овим судом. Наиме, бројна окривљена лица нису имала својство војног лица. Такође ни кривична дела за која је утврђивана кривична одговорност пред овим судом нису била претежно војног карактера, односно војне природе. (В. Ђ. Деган, Б. Павишић, *Међународно казнено право*, оп. цит. стр. 10-11).

²⁴ P. Calvoaressi, *Nuremberg – the facts and the consequences*, London, 1947. године, стр. 78-96.

Пред Међународни војни суд²⁵ који је заседао у Нирнбергу изведена су 22 оптужена немачка ратна злочинца²⁶. На судском процесу²⁷ који је трајао дуже од девет месеци, 1. октобра 1946. године од 22 оптужена лица, пресудом је њих дванаест осуђено на смрт вешањем, три лица на доживотни затвор, а четири ратна злочинца су осуђена на временске казне затвора у трајању од 10 до 20 година. Тројица оптужених (Шахт – министар финансија, Папен – дипломата и Фриче – новинар) ослобођена су оптужбе. Осуђени су казне затвора издржавали у затвору Шпандау над којим су заједничку управу имале све четири силе победнице²⁸.

Овај суд²⁹ је у донетој пресуди осудио не само највише политичке и војне руководиоце Трећег рајха³⁰, већ је као злочиначке осудио и следеће организације (правна лица): а) водство Националсоцијалистичке партије, б) Гестапо – тајну државну полицију, в) СС јединице – независне јединице нацистичке партије и г) СД – обавештајну организацију Трећег рајха³¹. Иако је било упорних захтева, Нирнбершки суд није прогласио злочиначким следећа правна лица: а) СА одреде – ударне одреде нацистичке партије, б) Владу Трећег рајха и в) Генералштаб и Врховну команду немачке армије³².

Статут међународног војног суда у Нирнбергу, усвојен на основу Лондонског споразума савезничких сила 8. августа 1945. године³³, у члану 6. одређује међународна кривична дела чији ће учиниоци као појединци или као чланови организације бити суђени од стране овог суда. То су³⁴: 1) злочин против мира, 2) ратни злочини и 3) злочин против човечности³⁵. Поред непосредних извршилаца ових међународних кривичних дела (злочина), кривично су одговорна и лица која се јављају у својству вође, организатора, подстрекача или другог саучесника, а која су учествовала у састављању или извршењу неког заједничког плана или завере ради извршења неког од наведених злочина. Овде се, заправо, ради о одговорности и кажњавању саучесника за извршена дела по принципу субјективне акцесорне кривичне одговорности³⁶.

²⁵ Б. Златарић, Хашка конвенција из 1907. године и индивидуална кривична одговорност за ратне злочине, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 2/1958. године, стр. 296.

²⁶ Интересантно је да из политичких разлога већ у то време није било иницијативе победничких сила да на исти начин суде најодговорнијим лицима у фашистичкој Италији, било пред међународним, било пред националним судовима и поред истакнутих захтева Етиопије, Грчке и Југославије.

²⁷ Судски процес у Нирнбергу започео је 20. новембра 1945. године и трајао је до 30. августа 1946. године. За време 218 радних дана саслушано је око 360 сведока и при томе је размотрено више од 200.000 писаних сведочења која су потврђена заклетвом одсутних сведока из разних држава.

²⁸ М. Марковић, Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву, Зборник Института за криминологију и социологију истраживања, Београд, број 2/1973. године, стр. 173-185.

²⁹ G. M. Gilbert, Nuremberg Diary, London, 1948. године, стр. 67-101.

³⁰ В. Василијевић, Суђење пред међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1971. године, стр. 305-334.

³¹ A. Neave, Nuremberg : особно свједочанство о суђењу главним нацистичким ратним злочинцима 1945-1946., Загреб, 1980. године, стр. 54-89.

³² Љ. Прљета, Злочини против човечности и међународног права, Београд, 1992. године, стр. 14-19.

³³ Нирнбершка пресуда, Београд, 1948. године, стр. 13-19.

³⁴ M. Merle, Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre, Paris, 1949. године, стр. 56.

³⁵ Љ. Прљета, Злочин против човечности и међународног права, оп. цит. стр. 35-46.

³⁶ W. M. A. Dijk, J. I. Hovens, Arresting war criminals, Hague, 2001. године, стр. 56-78.

Учиниоцу ових кривичних дела, у смислу одредбе чл. 27. и 28. Статута, могу се изрећи следеће врсте казни : 1) смртна казна, 2) друга врста казне (затвора) коју суд нађе за праведну и 3) конфискација (одузимање сваке украдене) имовине.

Злочин против мира (члан 6. став 2. тачка а. Статута) представља међународно кривично дело које се састоји у планирању, припремању, започињању или вођењу агресорског рата³⁷ или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, као и у учествовању у неком заједничком плану или завери за извршење неког од ових дела³⁸. Овде се ради о кривичном делу које је управљено против међународног мира, а којим се изазива, планира, започиње или води нападачки или агресивни рат (који је иначе забрањен одредбама међународног ратног права – Бријан-Келоговим пактом или Париским пактом из 1928. године)³⁹. Према овој одредби самостално кривично дело представљају и припремне радње, као и само започињање (покушај) овог дела.

На другом крају света, на Далеком истоку је одлука о кажњавању⁴⁰ највиших јапанских војних и политичких руководица за вођење агресивног рата и извршене бројне злочине донета још 1. децембра 1943. године на конференцији у Каиру којој су присуствовали представници САД, Велике Британије и Кине. Све појединости о токијском суду биле су прецизиране и у акту о капитулацији који је Јапан потписао 2. септембра 1945. године. Нешто пре тога, 26. јула 1945. године, савезничке силе су донеле Потсдамску декларацију на основу које је затим основан Токијски трибунал.

Наиме, одлуком (Посебним прогласом – „Повељом“) америчког команданта за Далеки исток, генерала Дагласа Макартура (а не уговором савезних победничких сила као у случају Нирнбершког суда), војни суд је основан и ради суђења јапанским војним и политичким руководиоцима за злочине извршене на Далеком истоку. Овај суд био је састављен од једанаест судија (без заменика) које је именовао врховни командант на предлог влада савезничких држава⁴¹ које су и потписале акт о капитулацији Јапана. Свака од влада држава које су биле у рату са Јапаном именовале су по једног судију, а суд је доносио одлуке већином гласова. Главног тужиоца овог суда именовале су САД. Врховни командант је такође и одобравао извршење изречених казни⁴². Овај суд је на процесу који је вођен од 3. маја 1946. године до

³⁷ С. Фабијанић Гагро, Промјена квалификације оружаног сукоба, Зборник Правног факултета у Ријеци, Ријека, број 2/2008. године, стр. 1067-1092.

³⁸ М. Сукијасовић, Међународна кривична одговорност за агресију, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1957. године, стр. 380-392.

³⁹ М. Радојковић, Рат и међународно право, Београд, 1947. године, стр. 41-49.

⁴⁰ Одлука о кажњавању јапанске агресије донета је 1. децембра 1943. године на конференцији у Каиру на којој су учествовали амерички председник Рузвелт, кинески председник Чанг Кај Шек и британски премијер Черчил, а појединости су прецизиране у акту о капитулацији Јапана од 2. септембра 1945. године.

⁴¹ Чланове Токијског суда именовале су следеће државе: САД, СССР, Велика Британија, Франуска, Кина, Аустралија, Канада, Холандија, Нови Зеланд, Индија и Филипини. Председник суда био је Аустралијанац Вилијам Веб, а главни тужилац американац Џозеф Кинин који је и сачинио текст одлуке („Повеље“) о установљењу овог суда. Ова Повеља садржи само 17 чланова (за разлику од Статута Нирнбершког суда који има 30 чланова). И она садржи истоветне одредбе о међународним кривичним делима, али не предвиђа могућност да се одређена правна лица – организација или група – прогласи за злочиначку организацију. Поред тога, надлежност Токијског суда се простирала на извршена међународна кривична дела у периоду од 1. јануара 1928. године до 2. септембра 1945. године.

⁴² R. H. Minear, *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, 1973. године, стр. 74-123.

14. новембра 1948. године⁴³ (када је изречена пресуда), од оптужених 25 лица, седам лица осудио на казну смрти, шеснаест лица на казну доживотног затвора, а два лица осуђена су на казну затвора у трајању од 7 од 20 година. Ниједан од оптужених није ослобођен оптужбе⁴⁴.

Токијски суд формиран је на основу Статута Међународног војног суда за Далеки исток⁴⁵. Овај Статут у члану 5. одређује међународна кривична дела чији ће учиниоци као појединци или као чланови организације бити суђени од стране овог суда. То су⁴⁶: 1) злочин против мира, 2) конвенционални ратни злочини и 3) злочин против човечности⁴⁷. Суд је овлашћен у смислу члана 5. да суди и кажњава ратне злочинце са Далеког истока који се као појединци или чланови организације терете за наведена међународна кривична дела.

Учиниоцу ових кривичних дела, у смислу одредбе члана 16. Статута, могу се изрећи следеће врсте казни : 1) смртна казна и 2) друга врста казне (затвора) коју суд нађе за праведну.

Злочин против мира (члан 5. став 2. тачка а. Статута) представља планирање, припремање, иницирање или вођење објављене или необјављене ратне агресије или рата, чиме се крши међународно право, повеље, споразуми или гаранције или учествовање у заједничком плану или завери ради остваривања било којег од наведених дела.

Кривично дело агресије према Закону број 10. Контролног савета за Немачку

Иста међународна кривична дела познаје и Закон број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности у члану 2, с тим што поред наведене три врсте злочина познаје и посебно дело које се састоји у самом чланству у злочиначкој групи или организацији које су од стране Међународног војног суда проглашене злочиначким⁴⁸.

У ставу 2. овог члана Закон је изричито одредио да се за ове злочине могу казнити следећа лица: 1) свако лице без обзира на држављанство или својство у коме је делало ако је било главни учинилац или саучесник, 2) лице које је наредило или подстицало или се сагласило са извршењем неког од ових кривичних дела, 3) лице које је било повезано са плановима или радњама које су довеле до извршења неког дела, 4) лице које је било члан организације или групе за вршење ових кривичних дела, 5) лице које је имало високи политички, грађански или војни положај у

⁴³ Оптужница пред Токијским судом садржавала је 1.218 страница, судска расправа је одржана на 818 седница судског већа, где је саслушано укупно 418 сведока уз 4.336 писмених сведочења одсутних сведока, при чему се записник са суђења састојао од 48.412 странице.

⁴⁴ В. V. A. Roling, A. Cassese, *The Tokyo trial and Beyond*, Oxford, 1993. године, стр. 143-152.

⁴⁵ Б. Петровић, М. Бисић, В. Перић, *Међународно казнено судовање*, Сарајево, 2011. године, стр. 306-308.

⁴⁶ М. Merle, *Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre*, Paris, 1949. године, стр. 56.

⁴⁷ Љ. Прљета, *Злочин против човечности и међународног права*, оп. цит. стр. 35-46.

⁴⁸ Љ. Прљета, *Злочин против човечности и међународног права*, оп. цит. стр. 47-53.

Немачкој или у некој земљи која је била њен савезник или заједно са њом ратовала или је била њен сателит и б) лице које је имало висок положај у финансијском, индустријском или привредном животу било које од тих земаља.

Учиниоцу неког од ових кривичних дела се, према одредби става 3. овог члана, могу изрећи следеће казне: 1) смртна казна, 2) доживотни затвор или затвор на одређени број година са принудним радом или без принудног рада, 3) новчана казна и затвор са или без принудног рада у случају неплаћања новчане казне, 4) конфискација имовине, 5) повраћај неправилно стечене имовине и 6) одузимање појединих или свих грађанских права.

Злочин против мира одређен је у члану 2. став 1. овог Закона. Ово дело чини покретање инвазије на другу земљу и ратова који су у супротности са међународним законима и споразумима, укључујући, али не ограничавајући се на планирање, припремање, покретање или вођење ратне агресије или рата, чиме се крше међународне повеље, споразуми или гаранције или учествовање у заједничком плану или завери ради остваривања неког од наведених дела⁴⁹.

Кривично дело агресије према Статуту Хашког трибунала и Статуту Трибунала за Руанду

Резолуцијом Савета безбедности Организације уједињених нација број 827 од 25. маја 1993. године усвојен је Статут Међународног трибунала за гоњење лица одговорних за озбиљне повреде међународног хуманитарног права извршене на територији бивше СФР Југославије, почев од 1991. године⁵⁰. Овај Статут (познат као Статут „Хашког трибунала“)⁵¹ познаје четири врсте међународних кривичних дела⁵². То су: 1) тешке повреде Женевских конвенција од 1949. године, 2) кршење закона и обичаја ратовања, 3) геноцид и 4) злочини против човечности⁵³.

Учиниоцу ових кривичних дела Трибунал може, према члану 24, изрећи само једну врсту казне и то казну затвора у трајању према општој пракси судова у Југославији, при чему је судско веће обавезно да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективне околности) и лична својства оптуженог (субјективне околности). Уз казну се учиниоцу међународног кривичног дела могу изрећи и следеће санкције: 1) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и 2) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу.

Интересантно је да Статут Хашког трибунала не познаје кривично дело агресије. У основи овог решења налази се политички став држава које су заговарале доношење овог међународног документа према којем се у ратним збивањима на те-

⁴⁹ Б. Петровић, М. Бисић, В. Перић, Међународно казнено судовање, оп. цит. стр. 295.

⁵⁰ J. E. Ackerman, E. O. Sullivan, Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia with selected Materials from International Criminal Tribunal for Rwanda, op.cit. str. 78-92.

⁵¹ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, сарајево, 2011. године, стр. 87-98.

⁵² И. Јосиповић, Правни и политички аспекти настанка Међународног казног суда за бившу Југославију, Зборник радова, Хрватска и Уједињени народи, Загреб, 1996. године, стр. 183-196.

⁵³ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр. 14.

риторији бивше СФР Југославије није десила агресија, па стога нема ни потребе за инкриминацијом која је управљена против мира.

Слично решење заступа и Статут трибунала за Руанду. Наиме, иста међународна кривична дела⁵⁴, као и Статут Хашког трибунала, са идентичним обележјима и карактеристикама, познаје и Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду. Резолуцијом Савета безбедности Организације уједињених нација број 955 од 8. новембра 1994. године усвојен је Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду⁵⁵. Овај Трибунал надлежан је за кажњавање лица која су одговорна за геноцид и друга тешка кршења међународног хуманитарног права која су извршена на подручју Руанде, као и њених грађана која су извршила таква дела на подручју суседних држава у току 1994. године⁵⁶. С обзиром на то да се према правној квалификацији Савета безбедности ОУН овде није радило о међународном оружаном сукобу, то овај Трибунал и није надлежан за кривично дело које се састоји у „тешком кршењу Женевских конвенција из 1949. године”, као ни за „кршење закона и обичаја рата”, нити за кривично дело агресије.

Наиме, овај Статут (познат и као Статут трибунала за Руанду) познаје три врсте међународних кривичних дела. То су: 1) геноцид (члан 2), 2) злочин против човечности (члан 3) и 3) злочин који се састоји у тешком кршењу члана 3. Женевских конвенција и Другог допунског протокола из 1977. године (члан 4)⁵⁷.

Учиниоцу ових кривичних дела Трибунал може изрећи само једну врсту кривичне санкције, а то казна затвора која се може јавити у два облика и то као : 1) казна доживотног затвора и 2) казна затвора у временски одређеном трајању. При одмеравању казне учициоцу међународног кривичног дела судско веће Трибунала за Руанду обавезно је да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективне околности) и лична својства оптуженог (субјективне околности). Уз казну се учициоцу дела могу изрећи и две мере, и то : а) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и б) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу.

Кривично дело агресије према Римском статуту

Римски статут сталног Међународног кривичног суда⁵⁸, усвојен на Дипломатској конференцији ОУН у Риму 17. јула 1998. године, прописује да ће се пред овим судом водити кривични поступак, утврђивати кривична одговорност и изрицати кривична санкција лицима која су учинила најозбиљније злочине које је признала међународна заједница као целина. У члану 5. овог Статута проглашена је надле-

⁵⁴ J. E. Alvarez, Crimes of States /Crimes of Hate, Lessons from Rwanda, The Yale Journal of International Law, број 24/1999. године, стр. 365-392.

⁵⁵ В. Ђ. Деган, Злочин геноцида пред међународним судиштима, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 1-2/2008. године, стр. 77-95.

⁵⁶ С. Фабијанић Гагро, Заштита особа у немеђународном оружаном сукобу, Правни вјесник, Осиек, број 2/2008. године, стр. 115-135.

⁵⁷ D. L. Jonson, The International Tribunal for Rwanda, International Review of Penal Law, број 1-2/1996. године, стр. 211-233.

⁵⁸ М. Сјекавица, Стални међународни казнени суд, Правник, Загреб, број 1/2002. године, стр. 73-87.

жност суда за следећа међународна кривична дела⁵⁹: 1) злочин геноцида, 2) злочин против човечности, 3) ратни злочини и 4) злочин агресије.

Према члану 77, учиниоцу неког од ових међународних кривичних дела суд може изрећи следеће казне: 1) затвор у одређеном трајању који не може да пређе максимум од 30 година, 2) доживотни затвор када је та казна оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за учиниоца дела, 3) новчану казну према критеријуму који је одређен у Правилима доказивања и процедуре и 4) конфискацију прихода, власништва и добара који су директно или индиректно прибављени извршеним злочином.

У међународном кривичном праву злочин агресије је први пут дефинисан као злочин против мира у Лондонском споразуму којим је основан Међународни војни суд у Нирнбергу⁶⁰. У члану 6. Статута Међународног војног суда који је додат уз Лондонски споразум одређени су појам и елементи агресије⁶¹. Затим је Комисија за међународно право ОУН 1996. године у Нацрту Кодекса злочина против мира и безбедности човечанства у члану 16. одредила дело агресије. Оно постоји када „појединац као вођа или организатор активно суделује или нареди планирање, припремање, отпочињање или вођење агресивног рата који предузме нека држава”.

Међународно кривично дело агресије које је иначе наведено у члану 5. Римског статута из 1998. године није ближе описано по садржини, карактеристикама и обележјима бића⁶². Али, у погледу квалификације овог дела Статут Међународног кривичног суда упућивао је на одговарајућу примену Резолуције Генералне скупштине ОУН број 3314 из 1974. године. Наиме, у члану 3. ове резолуције прецизирано је шта представља акт агресије без обзира на то да ли је рат објављен или не⁶³.

Према овој одредби дело агресије представљају следећи акти⁶⁴:

1. инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, као и свака војна окупација, макар и привремена која произађе из такве инвазије или напада или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе,

⁵⁹ М. Старчевић, Извори међународног хуманитарног права, Београд, 2002. године, стр. 590-608.

⁶⁰ В. Ђ. Деган, Приговори о ненадлежности и недопустивости пред неким међународним судбеним тижелима, Зборник Правног факултета у Ријеци, Ријека, број 3/2003. године, стр. 169-195.

⁶¹ Д. Јовашевић, Систем међународних кривичних дела, Политичка ревија, Београд, број 27, 2010. године, стр. 123-146.

⁶² Посебна радна група за злочин агресије која је основана при Скупштини држава чланица Римског статута сваке године заседа на Универзитету Принстон у САД у покушају да одреди појам, елементе и карактеристике овог међународног кривичног дела. Највећи проблем у његовом дефинисању представља однос међународног тужиоца при Међународном кривичном суду и Савета безбедности у погледу оцене да ли је у конкретном случају извршена агресија једне државе на другу државу. Наиме, међународни тужилац не би требало да буде везан за одлуку ниједног политичког органа, па чак ни таквог органа као што је Савет безбедности, јер то може да буде противно интересима правде. С друге стране, највеће светске силе, као сталне чланице Савета безбедности, не желе да се одрекну доношења тако важне одлуке од значаја за питања међународног мира и безбедности – да ли је извршена агресија и да такву одлуку препусте инокосном органу – међународном тужиоцу. (В. Димитријевић, О. Рачић, В. Ђерић, Т. Папић, В. Петровић, С. Обрадовић, Основи међународног јавног права, оп.цит. стр. 243).

⁶³ К. А. Багињан, Агресија – тјачајшее международное преступление к вопросу об определении агрессии, Москва, 1955. године, стр. 75-92.

⁶⁴ Љ. Лазаревић, Кривично право, Посебни део, Београд, 1995. године, стр. 80-82.

2. бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе или употреба било ког оружја од стране једне државе против територије друге државе,
3. блокада лука или обала једне државе од стране оружаних снага друге државе,
4. напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе,
5. употреба оружаних снага једне државе које се с пристанком државе пријема налазе на њеној територији противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији државе пријема и после истека споразума,
6. поступци једне државе која своју територију стави на располагање другој држави како би је ова искористила за извршење акта агресије против неке треће државе и
7. упућивање, у име једне државе, оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника који против друге државе врше акте оружане силе толико озбиљно да се изједначују са наведеним актима, односно представљају значајно учешће једне државе у томе.

Али, интересантно је решење према којем је у Резолуцији изричито наведено да поред наведених аката који су одређени као дело агресије, Савет безбедности ОУН у складу са Повељом Организације уједињених нација може одлучити да се под овај појам подведу и неки други акти не остављајући критеријум за ово одређивање⁶⁵. При томе је у члану 5. Резолуције изричито наведено да никакав разлог било које природе, политичке, економске, војне или друге врсте не може оправдати агресију. Агресивни рат је злочин против међународног мира и свака агресија повлачи међународну одговорност.

На Првој ревизионој конференцији Римског статута, која је одржана у Кампали јуна 2010. године, консензусом свих држава чланица усвојена је резолуција⁶⁶ којом се Римски статут у форми амандмана допуњује дефиницијом злочина против човечности (чиме се избегава основни приговор који се односи на кршење принципа законитости – да се кажњава за кривично дело чија обележја бића нису прописана у одговарајућем правном акту пре него што је учињено). Међутим, као слабост овог решења, у правној теорији се истиче да се надлежност сталног Међународног кривичног суда за злочин агресије успоставља тек од 2017. године, те да за ово дело не могу и даље да одговарају грађани држава које нису чланице – дакле потписнице Римског статута (као што је то случај са САД, Руском федерацијом и Кином).

Према одредбама ове резолуције, у Римском статуту додат је члан 8. бис који као злочин агресије сматра: планирање, припремање, отпочивање или вршење неког акта агресије који по својој природи, тежини и обиму представља очигледно кршење Повеље ОУН од стране лица које је у позицији да наређује (усмерава) политичке или војне операције неке државе или да врши стварну контролу над њима. А дефиниција самог чина агресије своди се на употребу оружане силе од стране једне државе према некој другој држави којом се повређује суверенитет, територијални интегритет или политичка независност те друге државе или се то чини на било који други начин који

⁶⁵ O. Triffterer, *Acts of violence and international criminal law*, Хрватски љетопис за казнено право и праксом, Загреб, број 2/1997. године, стр. 811-881.

⁶⁶ Resolution RC/Res 6 from June, 11.2010.

није у сагласности са Повељом ОУН. Али, да би се радило о акту агресије (дакле о међународном кривичном делу) не сме да се ради о акту који је предузет на основу права на самоодбрану или по одобрењу Савета безбедности⁶⁷.

Тако, према одредби члана 8. бис Римског статута из 2010. године, дело агресије представљају следећи акти, без обзира на то да ли им је претходила објава рата или не⁶⁸:

1. инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, као и свака војна окупација, макар и привремена, која произађе из такве инвазије или напада или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе,

2. бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе или употреба било ког оружја од стране једне државе против територије друге државе,

3. блокада лука или обала једне државе од стране оружаних снага друге државе,

4. напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе,

5. употреба оружаних снага једне државе које се с пристанком државе пријема налазе на њеној територији противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији државе пријема и после истека споразума,

6. радња једне државе која своју територију стави на располагање другој држави да би је ова искористила за извршење акта агресије против неке треће државе и

7. упућивање од стране, односно у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника који против друге државе врше акте оружане силе толико озбиљно да се они изједначују са напред наведеним актима, односно представљају значајно учешће једне државе у томе.

Иако је било и таквих предлога на скупу у Кампали, ипак у појам злочина агресије, сем изричито наведених поступака који су поменути, није прихваћено да се одлуком Савета безбедности могу оквалификовати као ово кривично дело и други акти у складу са одредбама Повеље ОУН.

Објект заштите код овог кривичног дела је мир међу народима и њиховим државама.

По својој природи ово је кривично дело *delicta communia*, иако у пракси учинилац дела мора да има одређени политички, државни, службени или војни положај, својство или утицај да би уопште могао да предузме радњу извршења.

Кривично дело агресије у кривичном законодавству Србије

Кривично дело агресије је у правном систему Републике Србије предвиђено у Кривичном закону, у глави тридесет четвртој, под називом: „Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом”⁶⁹. Ово кривично де-

⁶⁷ В. Ђ. Деган Б. Павишић, В. Беширевић, Међународно и транснационално кривично право, Београд, 2012. године, стр. 203-204.

⁶⁸ Љ. Лазаревић, Кривично право, Посебни део, оп.цит. стр. 80-82.

⁶⁹ С. Задник, Казнена дјела против вриједности заштићених међународним правом и новине у законодавству у свези са тим дјелима, Хрватска правна ревија, Загреб, број 12/2003. године, стр. 83-86.

ло, заправо, представља делатности којим се крше међународни уговори, споразуми и конвенције⁷⁰ и нарушава или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. Настанак ових кривичних дела везан је за постојање међународних правила којима се регулишу односи између држава у доба рата, тј. односи између зараћених страна у погледу започињања и вођења рата⁷¹. Међународно ратно право настало је као последица суровог и нечовечног поступања у току дуге историје ратова и оружаног сукоба између народа и држава са циљем да хуманизује ово најнехуманије средство за решавање међудржавних и међународних спорова.

Са појавом међународног ратног права отпочео је процес постепеног ограничавања права зараћених страна и контролисања њихових поступака, не само према неборачком становништву, већ и у погледу започињања и вођења ратова. Право државе на апсолутну слободу у погледу започињања и вођења рата биће постепено ограничено тако што ће поједини поступци који представљају непотребна разарања, убијања и мучења бити забрањени. Кршењем ратних правила и обичаја настају ратна кривична дела⁷². Прихватајући међународне обавезе на основу потписивања и ратификовања бројних међународних конвенција, у кривичном законодавству Републике Србије предвиђено је, поред осталих, и кривично дело агресије које носи назив агресиони рат. Ово кривично дело прописано је у одредби члана 386. Кривичног законика Србије.

Основно кривично дело против мира састоји се у позивању, подстицању или наређивању вођења агресиивног рата⁷³. Објект заштите је међународни мир и безбедност човечанства. Рат је забрањен низом међународних правних аката: Женевским протоколом о мирном решавању спорова из 1924. године (којим је агресиони рат проглашен злочином), Бријан-Келоговим или Париским пактом из 1928. године (којим су се државе одрекле рата као средства за решавање међусобних спорова) и Резолуцијом Генералне скупштине ОУН од 14. децембра 1974. године. Према овој Резолуцији агресија је употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалне целовитости и политичке независности друге државе или употреба оружане силе на било који начин који је неспојив са Повељом ОУН.

Радња извршења је позивање или подстицање на агресиони, тј. нападачки рат. То су радње подстрекавања које су овде добиле карактер самосталне радње извршења. Радња се састоји у стварању или учвршћивању одлуке код другог лица да предузме агресиони рат. Дело је свршено самим позивањем, подстицањем или наређивањем као психолошким делатностима које су упућене другом лицу без обзира на то да ли је оно под утицајем такве радње донело одлуку, односно приступило радњи започињања рата. Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице потребан је умишљај.

⁷⁰ З. Томић, Осврт на настанак и развој међународног кривичног права, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 1999. године, стр. 337-360.

⁷¹ Д. Јовашевић, Лексикон кривичног права, оп.цит. стр. 345.

⁷² З. Шеларовић, Заштита жртава рата у међународном хуманитарном праву, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1997. године, стр. 359-379.

⁷³ Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, оп. цит. стр. 292-293.

За ово дело прописана је казна затвора од две до дванаест година.

Тежи облик овог кривичног дела постоји када се нареди вођење агресивног рата. Овде је радња извршења одређена као издавање наређења. Наређивање да се води агресивни рат представља посебан облик подстрекавања које је овде добило карактер самосталне радње извршења. Дело је свршено самим издавањем таквог наређења. За то дело прописана је казна затвора од најмање десет година или казна затвора од тридесет до четрдесет година.

Закључак

Међународно кривично право, као систем правних прописа садржаних у актима међународне заједнице, али и у националном (интерном) кривичном законодавству појединих држава, предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за већи број међународних кривичних дела. То су дела којима се крше ратни закони и обичаји рата (међународно ратно право или право оружаних сукоба) и којима се повређује или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. За ова дела прописане су најтеже врсте и мере казни које уопште познаје кривично законодавство данас.

За учиноце ових дела у одређеним случајевима примарна је надлежност међународних судских (наднационалних) органа, као што су нпр. токијски и нирнбершки суд, Хашки трибунал, Трибунал за Руанду, Римски суд итд. Код ових кривичних дела у примени су два изузетка од иначе стандардних института општег дела кривичног дела. То су: 1) кривична одговорност и кажњивост учинилаца ових кривичних дела уопште не може да застари и 2) код ових кривичних дела на учиноце се под одређеним условима примењују одступања од субјективне одговорности засноване на кривици – командна одговорност политички и војно надређених лица и заједнички злочиначки подухват.

Међу међународним кривичним делима се, по свом значају, природи и карактеру издваја злочин против мира или агресија. То је злочин против мира којим се крше ратни закони и обичаји рата, међународни споразуми или гаранције у смислу планирања, припремања, иницирања или започињања агресије или рата противно правилима међународног права. Али, дело се може извршити и учествовањем у плану или завери за извршење овог дела. За најтеже дело ове врсте у кривичном праву Републике Србије прописана је и најтежа казна – казна затвора до четрдесет година.

И у међународном кривичном праву које познаје ово кривично дело, као и у упоредном кривичном законодавству, за ово дело такође су прописане најтеже врсте мере казни. С обзиром на то да се ради о тешком кривичном делу у систему законских инкриминација које познаје тек новије законодавство с краја 20. века, на теорији и судској пракси је тежак, деликатан и одговоран задатак да разреши бројне дилеме и питања везана за правну квалификацију овог дела које је одређено веома сложеном, алтернативном диспозицијом, како би се пронашли адекватни критеријуми за разграничење овог кривичног дела од њему сличних дела.

Литература

1. Багињан, К. А., Агресија – Тјагчајшее међународно преступление к вопросу об определении агрессии, Москва, 1955.
2. Gilbert, G. M., Nuremberg Diary, London, 1948.
3. Деган, В. Ђ., Павишић, Б., Међународно казнено право, Загреб, 2005.
4. Деган, В. Ђ., Павишић, Б., Беширевић, В., Међународно и транснационално кривично право, Београд, 2012.
5. Dijk, W. M. A., Hovens, I., Arresting war criminals, Hague, 2001.
6. Dinstein, Y., Tabory, M., War Crimes in International Law, Dordrecht, 1996.
7. Димитријевић, В., Рачић, О., Ђерић, В., Папић, Т., Петровић, В., Обрадовић, С., Основи међународног јавног права, Београд, 2007.
8. Ђурђић, В., Јовашевић, Д., Међународно кривично право, Београд, 2003.
9. Ђурђић, В., Јовашевић, Д., Кривично право, Посебни део, Београд, 2010.
10. Јовашевић, Д., Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002.
11. Јовашевић, Д., Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд, 2007.
12. Јовашевић, Д., Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост, Ниш, 2010.
13. Јовашевић, Д., Лексикон кривичног права, Београд, 2011.
14. Јовашевић, Д., Међународно кривично право, Ниш, 2011.
14. Лазаревић, Љ., Кривично право, Посебни део, Београд, 1995.
15. Leon, F., The Law of the War, New York, 1972.
16. Merle, M., Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre, Paris, 1949.
17. Minear, R. H., Victor's Justice : The Tokyo War Crimes Trial, Princeton, 1973.
18. Neave, A., Nuremberg : особно свједочанство о суђењу главним нацистичким ратним злочинцима 1945-1946, Загреб, 1980.
19. Нирнбершка пресуда, Београд, 1948.
20. Прљета, Љ., Злочини против човечности и међународног права, Београд, 1992.
21. Петровић, Б., Јовашевић, Д., Међународно кривично право, Сарајево, 2011.
22. Петровић, Б., Бисић, М., Перић, В., Међународно казнено судовање, Сарајево, 2011.
23. Радојковић, М., Рат и међународно право, Београд, 1947.
24. Радуловић, Д., Међународно кривично право, Подгорица, 1999.
25. Roling, B. V. A., Cassese, A., The Tokyo trial and Beyond, Oxford, 1993.
26. Smit, E., The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945., Stanford, 1982.
27. Старчевић, М., Извори међународног хуманитарног права, Београд, 2002.
28. Calvocaressi, P., Nuremberg – the facts and the consequences, London, 1947.